

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 66 Ekim 2019

www.sosyalarastirmalar.com

Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 66 October 2019

www.sosyalarastirmalar.com

Issn: 1307-9581

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3591>

KAFKASYA'DA ÖZGÜRLÜK MÜCADELELERİ VE MÜRİDİZM* THE STRUGGLE FOR FREEDOM AND MURIDISM IN THE CAUCASUS

Naz PENAH**
Elchin SHAKİROV***

Öz

Kafkasya'da toplu düzen, töre ve adetlere göre sağlanmaktaydı. Diğer dinlerin yanı sıra İslamiyetin de Kafkasya'da benimsenmesiyle, burada irili ufaklı birçok din ve dolayısıyla bölgeye hâkim olma savaşları meydana gelmiştir. Bu bölgenin halklarına yapılan zulümlere karşı direniş noktasında, Müslüman kavimleri hizaya sokmak için, bir disiplin icat edilmiştir. İmam Mansur'un, topraklarına göz diken kâfire karşı, halkını ve topraklarını korumak için başlatmış olduğu bu Gazavat, Kafkasyalı Müslüman kavimlerin genelinin katılımıyla geniş bir hareket halini almış, bir devlet kurma yolunda yürütülen mücadelenin adı olmuştur. Çarlık Rusya döneminde Şeyhler tarafından Kafkasya'da kâfire karşı direniş noktasında askeri, Şer'i ve adil olduğu addedilerek organize edilen Müridizm hareketi, esasen siyasi bir örgütlenme disiplini olmuştur. Neticede Müridizm, Kafkasyalı eski kabilelerin, eski yaşam tarzlarını terk etmelerini ve ciddi birer Müslüman olmalarını sağlamıştır.

Fakat bu anlayışın üyelerinin bir kısmı, yine bu anlayışın İslam dinin emirleriyle bağdaşmayan birçok uygulaması olduğunu düşünerekten savaştan vaz geçmişlerdir. Müridizm, her Şeyh tarafından her defasında farklı yorumlanarak uygulanmıştır. Şeyhlerin insanları kendi takdir ve kararına göre cezalandırması, kırıncı olan tavırları, kurdukları ordulara da menfi tesir etmiştir. Şeyhlerin bu eylemleri, Kur'an ve Şeriat'la çeliştiği düşüncesiyle birçok Kafkasyalı Mürid'in Gazavat'a inanmamasına, birçoğunun ihanet etmesine yol açmıştır. Kısacası, korku ile yönetmenin ömrü, Kafkasya'da da son bulmuştur.

Ağır vergiler, dağlıkların Ruslarla olan karlı ticaretlerinin önüne geçilmesi, eli silah tutan herkesin orduda görevlendirilmesinden dolayı çalışacak işçilerin kalmaması, türlü krizleri tetikleyen faktörler olarak Müridizm anlayışının Kafkasya'daki ağırlığını kırmıştır. Çarlık ordularının yeni savaş teknolojilerini kullanması ve yeni savaş stratejileri uygulaması ve ayrıca Rus askerlerinin dağlarda savaş deneyimi kazanması, Kafkasya'nın tamamının Ruslar tarafından ele geçirilmesinde esas unsurlar olmuşlardır. Fakat Şeyhlerin uygulamalarını İslam hukukuna ters gören Müridlerin davalarından vaz geçmeleri ya da saf değiştirmeleri, Müridizm yanardağının etkinliğini yitirmesinde belirleyici nokta olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Çarlık Rusya, Kafkasya, İslam, Müridizm, Şeyh, Mürid, Savaş.

Abstract

Collective order in the Caucasus was provided due to customs and traditions. With the adoption of Islam there occurred many other religions in the Caucasus, and therefore there were wars which dominated in the region. From the point of view of resistance against the persecution of the peoples of this region, a discipline was invented to bring the Muslim tribes into line. This Ghazawat initiated by Imam Mansur to protect his people and their lands against the infidel who coveted their lands, became a broad movement with the participation of the General of the Muslim tribes of the Caucasus and became the name of the struggle to establish a state. In Tsarist Russia, with the aim of resistance against the kafir in the Caucasus the Muridism movement Shar and Just which considered to be military was organized by the sheikhs, and essentially it became a discipline of political organization. As a result, the old tribes of the Caucasus abandoned their old ways of life and became serious Muslims.

But some adherents of this understanding refused to fight because they thought that this idea had many views that are contradictory to the rules of the Islamic religion. Muridism was practiced by each Shaykh differently. The way the sheikhs punish the

*Bu makale Rusya Federasyonu'nun, Kazan Federal Üniversitesi'nin 14-16 Kasım 2018 günlerinde düzenlemiş olduğu, "Çok Kültürlü Dünyada İslam" temalı VIII. Kazan Uluslararası Bilimsel Formu'nda sunulmuştur.

**Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi / Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Bartın/Türkiye, npenah@bartin.edu.tr

***Doktora Öğrencisi, Kazan Federal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Dış Politikalar Tarihi AB Dalı, Kazan/Rusya Federasyonu, elikiyar84@hotmail.com

people according to their own discretion and decision, their offensive attitude has also affected the armies they have established. Because of these actions many Caucasian murids tended not to believe in Ghazawat, because they thought it contradicted the Qur'an and Sharia. In short, the life of fear ended in the Caucasus as well.

Heavy taxes, preventing the Highlanders' profitable trade with the Russians, no workers left to work because of the fact that everyone who holds arms is assigned to the army, have undermined the influence of the concept of Muridism in the Caucasus as the factors that trigger various crises. The 'use of new war technologies and strategies by Tsarist armies, as well as the Russian soldiers' experience in the mountains, were the main elements in the conquering of the entire Caucasus by the Russians. However, the fact that the Sheikhs gave up their practices or changed ranks of the murids, who saw their practices as contrary to Islamic law, was the decisive factor in the loss of the effectiveness of the Muridism.

Keywords: Tsarist Russia, The Caucasus, Islam, Muridism, Sheikh, Murid, War.

I. Giriş

Kafkasya'da yaşayan halkların bir kısmı göçebe, öbür kısmı ise yerlilerden oluşmaktadır ki bu halkların ya da kabilelerin her biri, günümüze kadar kendi dillerini koruyabilmişlerdir. Kafkasyalılar, dış görünüş olarak Avrupa ve Batı Asya tipine sahiptirler. Asya ve Avrupa'da yetiştirilen hayvan ve bitkilere, Kafkasya'da da rastlamak mümkündür. Hz. Musa ile ilgili söylentiler gibi birçok mitolojik efsaneleri göz önünde bulundurursak, insanlığın membaının burası, Kafkasya olduğu kanaatine varırız. Kafkasların bilinen en eski üyeleri ise Albanlar, Lezgiler, Gürcüler, İmeretliler ve Mingrellerdir. Araştırmacıların çoğunluğu diğer halkların buraya sonradan geldiğini öne sürmektedir (Бларамберг, 2010, 17).

İslamiyet ve diğer dinlerin Kafkasya'da benimsenmesiyle, burada irili ufaklı birçok din ve dolayısıyla bölgeye hâkim olma savaşları meydana gelmiştir. Bu bölgenin halklarına yapılan zulümlere karşı direniş noktasında, otoriteye alışkın olmayan Kafkasyalı Müslüman kavimleri hizaya sokmak için, bölgenin kanaat önderleri tarafından bir disiplin icat edilmiştir. Müridizm, seri bir idari ve yasal örgütlenme için yarı dini, yarı politik ve yarı askeri bir disiplindir. Müridizm, müritlerine İslam hukuku ve şeriat esaslarına uymaları için yön veren, içinde milli bilinci de barındıran öğretilerdir. İmam Mansur'un (1722-1794) topraklarına göz diken kâfire karşı, halkını ve topraklarını korumak için başlatmış olduğu bu Gazavat, Kafkasyalı Müslüman kavimlerin genelinin katılmasıyla geniş bir harekât halini almış, millet bilincinin aşılmasıyla, bir devlet kurma yolunda yürütülen mücadelenin adı olmuştur. Bu çalışmada, bu mücadelenin sebep-sonuç ilişkilerini, bilimsel çalışmalar nezdinde anlamaya ve yorumlamaya çalışacağız.

II. Şeyh Mansur Dönemine Kadar Kafkasya'da Gidişat

Rusya'nın Kafkasyayı kontrolü altına alma mücadelesi, İvan Grozni (IV. İvan 1547-1584) döneminden itibaren başlamıştır. Osmanlı, Kırım Hanlığı aracılığıyla Rusları kontrol ediyordu ancak Kırım Hanlığı içindeki çekişmeler, İvan Grozni'nin işine gelmiştir. Kazan'ın ilhakıyla Rus tesiri, Kuzey Kafkasya'da daha çok hissedilmeye başlamıştır. Kırım Hanlığı'ndaki bu çekişmelerden zarar gören Kafkasya kavimleri, Osmanlı'nın zulmünden (!) ve Rusların baskınlarından kurtulmak için Çar İvan Grozni'den himaye istemişlerdir. 1552'de iki Çerkez beyi, 1555'te de Çeçen beylerinden birkaçı, heyetler şeklinde Moskova'ya giderek Çar'dan Rusya'nın himayesini istemişlerdir. Bunu takiben Terek boyundaki tümen beyi mirzasının da, amcasına karşı Rus Çar'ından yardım istemesi, Dağıstan'daki Şamhallar'ın bölgesinden Moskova'ya adamlar gelerek Rusya'nın himayesini isteyip, rahata ve emniyete kavuşacaklarını ummaları, Rusya'nın o bölgelerde karakollar kurmasına ve Rus yayılışının Kuzey Kafkasya'ya dayanmasına temel teşkil etmiştir (Kurat, 1999, 155-156).

Fakat bunlar halkın yönetici kesimleri olan, hakanlar ve beyler arasında olan çekişmelerdi ki Rusya'ya müracaat edenler de onlardı. Müslüman tebaa ve diğer halkların çoğu, hiç de Rusya'nın himayesini isteyip ekstradan macera peşinde değillerdi. XVII. yy'ın başlangıcında Hazar'a doğru yönelen Rusya, bir daha sonuçsuz bir Dağıstan çıkarması gerçekleştirmişti. 1604 yılında 10 bin kişiden oluşan İvan Butrulın ve Pleşeyev komutasındaki ordu, Kazan ve Astarhan'dan Tereke doğru yola çıkmış, Sulak ile Aktaş'ı kuşatıp Terek'i ele geçirmiştir. Terek hakanı, Şamhal'ın oğlu Mut ise Dağıstanlıları ayaklandırmış, Terek nehri kıyılarında Rusları hezimete uğratmışlardır. Bu vesileyle Dağıstanlılar, burada önceden yaşamakta olan Rusları da bölgeden uzaklaştırmışlardır. Çarlık ordusu zayıflamış ve hakan Mut ile diyaloga geçmiş, onların bu zayıflıklarından ve mağlubiyetlerinden haberi olmayan Mut, esir aldığı Rusları bir daha buralarda savaşmayacakları şartıyla serbest bırakmış, taraflar arasında barış antlaşması yapılmıştır. Bu savaşta canlarını zor kurtaran Buturlin ve Pleşeyev komutasındaki Çarlık askerleri, gece bir nehir kenarında dinlenirken, yine barış antlaşması yaptığı, Mut komutasındaki aynı Müslümanlar tarafından basılarak, birçoğu öldürülmüş, esir alınmış ve kanlı bir şekilde bozguna uğramışlardır. Geri kalan birkaç Kozak ise Kafkas dağları mağaralarında hayata tutunmuşlardır. Bu olaydan sonra Büyük Petro'ya (1721-1725) kadar

Çarlığın Rusya'nın Kafkasya'ya önemli bir teması olmamıştır (Параманов, Пешетиленко, Маркелов, 2010, 59-60).

Rus fetihlerinin sistemli hale getirilmesi, Büyük Petro dönemi itibariyle mümkün olmuştur. Kafkasya geçitleri, Doğu ile Batı arasında ticaret kapılarını oluşturmaktadır. Büyük Petro dönemi itibariyle elde edildikten sonra bu geçitler, Rus devletine ekonomik, askeri ve siyasi anlamda büyük güç katmıştır (Alizade, 2010, 106-112).

XVIII. yy'ın ilk çeyreğinde Kafkasya meselesi sebebiyle, Rusya-Osmanlı ilişkileri bozulurken, bu dönemde Rusya-İran yakınlaşması görülmektedir. Kafkas yöneticilerinin birçoğu da, Rusya tarafını tutmuşlardır. Kafkasya üzerinde, ülkelerin, askeri, siyasi ve diplomatik etkinliğini belirleyen kilit nokta ise Rus Ordusu'nun Hazara çıkartma yapması ve bunun ardından, 1723 yılında yapılan Petersburg Antlaşması ile 1724'teki Rus-Türk antlaşması olmuştur (Сотавов, 1991, 70).

Kafkasya'ya Rusya'nın nüfus politikalarıyla yerleşim faaliyetleri, daha çok askeri özellik taşımaktaydı ki bu da en başında Kafkas halklarının sürekli seferber, sonrasında ise barışsever olmalarını sağlamıştır. Nitekim başlangıçta Ruslar tarafından inşa edilen kaleler Kafkasya'nın yerlileri tarafından sevinçle karşılanırken, daha sonra bunun bir yerleşme olduğunun anlaşılmasıyla, yine yerli halklar buna kararlı ve ısrarlı bir şekilde karşı çıkmışlardır. Böylece, XVIII. yy'ın 70'li yıllarında, Rusya'ya bazı Kafkas bölgelerinin eklenmesiyle, bölgeyle ve bölgeye komşu olan ülkelerle ticaret yolları açılmıştır (Смирнов, 1938, 119).

1785 yılında II. Katerina, Kafkasya'da 'Vilayet Yönetimi' oluşturup dağ halklarını ileri, dinamik ve güçlü Rus İmparatorluk sistemine dâhil etmek istemiş ve bu plâna dönük sosyal, politik ve ekonomik yol izlemiştir. Bu meseleyi Çarlık halklarına duyurmuş ve itirazları reddederek kararlılığını sürdürmüştür (Дероев, 2013, 56).

Çarlık Rusya'ya karşı birkaç yenilgi ve toprak kaybından sonra Osmanlı devleti, İsveç ile askeri bir ittifak akdedip 1787'de yine Çarlık Rusya'ya karşı harp ilan etmiştir. Neticede harp, Rusların lehine dönmüş, Küçük Kaynarca ile Osmanlıya kabul ettirilen şartlar, Yaş antlaşmasıyla (1792) daha da ağırlaştırılmıştır. Bu antlaşmada Kırım'ın Ruslara bırakılması ve Kafkasya'da Kuban Nehri'nin Osmanlı ile Çarlık Rusya arasında sınır olarak kabulü gibi maddeler yer almıştır (Kurat, 1999, 291).

Bu dönemde Kafkasyalı halkların arasına yerleştirilen feodal sınıf ile yerliler arasında çıkan çekişmeler sonucunda binlerce Kabardey ve diğer Kafkasya halkları, Çarlık yönetiminden yardım talebinde bulunmuş ve gördüğü yardım sonucunda, birçok Kafkasyalı topluluk, özellikle Osetinler, Hıristiyanlığı kabul etmişlerdir. Neticede, başından beri yürütülen misyonerlik politikası daha da etkisini artırmış, hatta misyoner "Kantorası" açılmıştır. Böylece Çarlık Rusya yönetiminin Kafkasya'da gücünü artırmasına ve daha birçok planın gerçekleştirilmesine zemin hazırlanmıştır. XVIII yy'ın sonlarında, Kuzey Kafkasya'nın dağlık sakinleri, özellikle Kabardey ile Kumuklar arasında meydana gelen sınıf çatışması, bu misyonerlik faaliyetlerinin sebebiyledir. Çarlık yönetimi de bu çatışmaları kendi çıkarı için kullanmıştır. Bu çatışmalarda Çarlık, kendisinin bölgeye yerleştirdiği feodal sınıfın menfaatlerini gütmüş ve sürekli politik ittifak içinde olmuştur. Bu feodal sınıfa, bölgede, toprak ile asilzade statüsü, siyasi temsilcilik ve askeri eğitim verilmiş, bununla birlikte bunlara birçok vergi muafiyeti ve avantaj sağlanmıştır. Anca Kabardey ve Dağıstan bölgesinde, ileri gelen asilzadeler ve dağ prensleri arasında az sayıda Osmanlı'dan yana olan, Çarlığın düşmanları da bulunmuştur. Bunlar sürekli gözetim altında tutularak, çocukları emanete (Çarlığın sarayına esir) alınmış, bu çocuklara subay unvanları verilerek Çarın hizmetine sunulmuştur (Смирнов, 1938, 135-137).

II. Katerina'nın Kafkasya'yı tamamen ele geçirme hareketi zamanında, Müslümanlar arasında da dini hareketler dışında, herhangi organize bir siyasi birlik olmamıştır. Buna rağmen dağlılar, dağlara çekilerek Çarlık ordularının saldırılarını geri püskürtebilmişlerdir. 1784'te Şeyh Mansur'un başlattığı direniş savaşı, Şeyh Şamil ile son bulana kadar sürmüştür.

III. Şeyh Mansur (1722-1794)

Osmanlı Devleti, 1783 yılında Kırım Yarımadası ile Kuban'ın Çarlık Rusya'ya ilhak olunmasını engelleyememiştir fakat Çeçenler aynı yıl, tarih sahnesine çıkmanın hazırlığı içinde olmuşlardır. Bu dönemde Çeçenler, Rus yanlısı Kabardey Pşileri (Pşı - Derebeyi ya da Köy beyi, Çerkezlerde sınıfsal bir statüdür) ile Kumuk beylerine karşı ayaklanmış, terek üzerindeki Çarlık yöneticilerinin yerleştirdiği toplulukları topraklarından almak için sınır karakollarına baskınlar düzenlemeye başlamışlardır. Haziran ayında Hankala civarında iki aynı ırk -ki biri Rus, diğeri özgürlük yanlısı- İnguşlarla Çeçenler arasında büyük bir meydan muharebesi olmuş ve Çeçenler buradan zaferle ayrılmışlardır. Çarlık bu olayı fırsat bilerek, onları (Çeçenleri) cezalandırmak üzere Karatelnıy birlikleriyle Korgeneral P. S. Patyomkin'i Çeçenya

içlerine göndermiştir. Birçok avul ve hane top atışına tutulmuş, Çeçenler de buna karşılık vermiştir. Bu arada babası Êla'dan İslami eğitim alan ve çobanlık yapan Uşurma, dinin kabul etmediği işgal hareketlerinin canlı tanığı olarak büyümüş ve İslam Peygamberi'nin emrini Aldi camiinde tebliğ etmeye başlamış, bu da onun Şeyh (İmam) Mansur olarak şöhret kazanmasına sebep olmuştur (Kutlu, 2005, 129-131).

Şeyh Mansur Uşurma'nın kişiliği ve mücadelesi Kafkasya'da 'imamlar' döneminin başlangıcıyla özdeşleşmiştir. Şeyh Mansur döneminde diğer Kafkas halkları gibi Çeçenler de bir birleri arasında kavga ediyor, dövüşüyorlardı. Mansur İslam öğretileriyle Kafkas Birliği anlayışını birbiri içinde tanımlayarak, sonraki nesillerde bir yol haritası çizmiştir (Erkilet, 2015, 173). Şeyh Mansur, 1785 yılının ortalarında Kafkasya Müslümanlarına mektuplar göndererek, etkinliğini başlatmıştır. Mektuplarında, Çarlığa ve gayrimüslim unsurlara karşı mücadele etmek için Allah tarafından gönderildiğini beyan etmiştir (Güne-Yadcy, 2003, 106).

Şeyh Mansur'un önderliğinde din şemsiyesi altında Kafkasya'da güçlü bir milliyetçi yapının oluştuğunu gören Çarlık Rusya, 1785'te çareyi bir an önce Kafkasya'ya taaruz etmede bulmuştur. Çarlık ordularının Mansur'un doğduğu köy olan Aldi üzerine saldırısı hezimetle bitince, Orta Kafkasyalılar, başlarında önderleri olduğu halde, gruplar halinde Mansur'un birliğine katılmışlardır. Böylece, Şeyh Mansur'un önderliğinde Kafkasya'da bir 'milli birlik' cereyan etmiştir. 8 Eylül 1785'te Çarlık orduları ikinci bir harekât düzenlemiş, Kumkale'ye saldırmışlardır fakat Çeçenler bir kez daha onları geri püskürtmeyi bilmişlerdir (Yüksel, 2012, 177). Kafkasya'yı almak ümidiyle 1785 yılında ordusuyla gelen P.S. Potemkin, Mansur'un sağ kalması dışında, tüm savaştan memnun kalmıştır. Şeyh'i ne yakalayabilmiş ne esir almış ne de öldürebilmişlerdi ve onun yeniden her şeyi başlatma ihtimali vardı (Дероев, 2013, 82). Nitekim 1785-1786 yıllarında bu sefer Mansur, Çarlığın elindeki Kızlar (Kizlyar) kalesine iki kez saldırmışsa da, az bir ganimet ve Rus esirlerle geri çekilmiştir. Bir müddet eylemlerine ara veren Şeyh Mansur, çevresindeki kavimleri İslam'a davet etmekle meşgul olmuştur (Yüksel, 2012, 177-178).

Müridizm ve Gazavat anlayışının kurucusu Çeçen Mansur, Çarlık Rusya tehlikesine karşı Kafkasya'da, camilerde vaazlar ve kasabalarda bildiriler vermiş, Müslümanları örgütlemiştir. İnandırıcılığı ve bildirileriyle kısa zamanda Kafkasya'da şöhret olan Mansur, kâfire karşı dünya Müslümanlarını birlik olmaya çağırarak Cihat ilan etmiş ve birçok askerî muvaffakiyetler kazanmıştır (Kutlu, 2005, 132-136).

Şeyh Mansur Çeçenleri, Nogay Tatarları dâhil olmak üzere bütün Kafkasya kabilelerini Çarlık ordularına karşı ayaklandırmayı başarmış hatta onun Cihat çağrılarını Anadolu'dan katılanlar bile olmuştur. Bu çağrı 'Kafkasyalılar için ulus üstü bir yapının oluşumuna yeltenmek' anlamına gelmekteydi. Mansur, ordusunu 20.000 kişiye kadar çıkarmış, Şer'i bir idarî ve yasal örgütlenme geliştirmiş, bununla da Çariçe II. Katerina'nın Güney'e doğru yayılma politikalarına güçlü bir engel teşkil etmiştir (Erkilet, 2015, 174-175).

1787'de Osmanlı-Çarlık Rusya savaşı başladığında, Çarlık orduları Anapa'ya saldırmış, Osmanlı'dan aldığı cesaretle Şeyh Mansur, Çarlık ordularını birkaç kez geri püskürtmüş, General Gudoviç'in komuta ettiği kuşatma esnasında, Şeyh Mansur, Osmanlı askerleri ile birlikte, Anapa Kalesi için Çarlık ordularına karşı müdafaa savaşlarında başarı göstermiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin Anapa Kalesi'ne ve kaledeki Osmanlı garnizonuna takviye edemediği, mühimmat ve malzeme yardımı ulaştıramadığı için İmam Mansur önce yaralanmış sonra Çarlık ordularına esir düşmüştür (15 Temmuz 1791). Şeyh Mansur Çarlık Rusya'ya esareti esnasında, 13 Nisan 1794'te hapisanede hayatını kaybetmiştir (Yüksel, 2012, 179-180).

Hiçbir şey, Şeyh Mansur'un sergilemiş olduğu 'harikalar harikası' hareketi kadar Çeçenleri, etkisi altında bırakıp ve onların hayallerini gerçekleştirmelerinde etkin olmamıştır. Dağlarda yankı uyandıran ve büyük sevinçle anlatılan Çarlık ordularının yenilgisi haberleri, dağ halklarını gururlandırmış ve giderek Şeyh Mansur'a olan bağlılıklarını da artırmıştır. Şeyh Mansur müritlerine, onun zamanında yaşayan Muhammedilerin yenilgisiz ve Çarlık ordularının ateşli silahlarından dahi zarar görmeyecekleri inancını da benimsetmiştir (Дероев, 2013, 46).

Sonuç olarak, Kuzey Kafkasya'nın Çarlık Rusya tarafından vilayet haline getirilmesi ve bu vilayetin medeniyet seviyesine taşınarak İmparatorluk birliğine dâhil edilmesi, Mansur'un popülaritesine takılmıştı ki bu halet II. Katerina'nın Kafkasya'ya dönük reformların ve Şeyh Mansur'a karşı alınacak önlemlerin güçlendirmesine sebep olmuştur (Дероев, 2013, 142).

Kafkasya'da Çarlığın baskısına ve Hristiyan misyonerlerine karşı, yarı politik, yarı dini ve direniş için askeriye uygulanan bir disiplin olan Müridizm, direnişi örgütleyen ve yürüten Şeyh'ine ya da Mürsid'ine gönülden ve sıkı bağlı olmayı içeren bir sistemdir. Bu sistem, Kafkasya'da yeni anlam kazanarak ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle mürit, kendini İslam hukukuna veya şeriata adanmış kişidir fakat Mansur, bunu Müridizm gibi askeriye uygulayarak, otoriteye alışkın olmayan Kafkasya direnişçilerini, bir din

savaşçısı haline getirmek istemiştir. Direnişin önderleri, Sufi olmayan ve direnişe katılan askerlerin, şeriata riayet etmesi ve Sufi disiplininin kabul edilmesi için böyle bir yönetime başvurmuştur. Direnişe katılanlar askerlikten anlamayan sivil halktı, yani hür köylülerdi ve hürriyet için, yurt savunması, ekonomik beklenti ya da intikam gibi farklı duygularla harekete katılmışlardı. Bunlar tarikat disiplinine tabi oluyor ama ritüellerine katılmıyorlardı. Müridizm tertibatıyla, bu insanlarla dinî, politik ve askerî anlamda güç olma beklentisi söz konusu idi. Böylece, kurumsallaşarak devlet kurabileceklerdi (Temizkan, 2010, 77-79).

IV. Şeyh Gazi Muhammed Molla (1793-1832)

Avar asıllı Gazi Muhammed Molla 1793'te Gimri'de doğmuştur. Arapça öğrenip dini tahsilini de tamamladıktan sonra Dağıstan'da, 1824 yılında eylemsel Müridizm'in ve Gazavat'ın filizi atılmış oldu. Şeyh Muhammed, kâfirlere ve inanmayanlara karşı Allah emrinin yerine getirilmesi gerektiği için Gazavat bayrağını açmak üzere Gimri Camii'nde siyasî vaazlar vermeye başlamış ve bu durum Çarlık ordusu komutanların kulaklarına çabuk gitmiştir. O dönemde Dağıstan'daki toplu düzen, yaşlılar meclisinde töre ve adetlere göre sağlanmaktaydı. Şeyh Muhammed ise şeriat hükümlerine göre bir düzenleme getirmek ve sınıf ayrılığını ortadan kaldırmak, insanların eşit olmasını istemekteydi. Hareketinin başlarında çevredeki avullara bu konuyla ilgili bildirimler gönderdiyse de dikkate alınmamıştır. Şeyh Muhammed onlara kılıç zoruyla baş eğdirme kararı almış ve 1828 yılında Gimri Camii'nde imamlığını ilân etmiştir. Şeyh Muhammed, emirlerine ve İslâmî esaslara göre kuracağı düzene itaat etmeyenleri cezalandıracağını bildirdikten sonra, kendisini destekleyenlerden bir Mürid ordusu yaratmış, bir sonraki hedefi ise İslami akâide bağlı, birleşik bir Dağıstan-Çeçenya devleti kurmak olmuştur. En yakın destekçisi ise ömrü boyu yanından ayrılmayan Şamil olmuştur (Kutlu, 2005, 195-198).

Batı'da, Fransa, İngiltere ve Çarlık Rusya ittifak olup Osmanlı'dan Yunanistan'ın bağımsızlığını istemişlerdir. Osmanlı'nın itirazı üzerine, Fransa ile İngiltere çatışmadan uzak dursa da Çarlık Rusya Osmanlı'ya savaş açmıştır. Osmanlı topraklarına Doğu'dan da saldıran 12 bin neferlik Paskiyeviç'in Çarlık ordusu, 30 binlik Köse Mehmet Paşa'nın Osmanlı ordusuna yenilince, Edirne Antlaşması (1828) imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Çarlık ordularının Anadolu'ya ilerleyişini durduran Osmanlı, Kafkasya'dan tamamen çekilmiştir (Şerafettin, 1951, 111-114). Edirne Antlaşması sonrasında, bu antlaşmanın Kafkasya ile ilgili hükümlerini tanımadıklarını ileri süren Kafkasya yerlileri, Osmanlı devletini protesto ederek, Cihad semsiyesi altında milli mücadeleye devam etmişlerdir (Yalçınkaya, 2008, 80).

13 Aralık 1831'de Çarlık orduları, Dağıstan'daki Ağaçkale'ye saldırır ve zaferle sonuçlanan bu hareket onlara pahalıya mal olmuştur. Baron Grigori Vladimiroviç Rossen'in Kafkasya'daki Çarlık orduları başkomutanlığına getirilmesi (20 Ekim 1821), Kafkasya ile Şeyh Muhammed'in kaderini değiştirmiştir. Baron Rosen Kafkasya'nın Kuzey'inde hızla ilerleyerek birçok fetihler gerçekleştirmiş ve diğer kabileleri itaat ettirmek için baskılar uygulamıştır. 6 Ekim 1832'de Çarlık orduları, Aşağı ve Büyük Çeçenistan'ın sistematik olarak bahçelerini, tarla ve köylerini yağma ve tahrip etmişlerdir. Şeyh Muhammed 22 Ağustos'ta Çeçenlere yardıma gelmiş fakat Çarlık ordularının ilerlemesinin durduramayacağını anlayınca, 10 Eylül'de Gimri'ye çekilmiştir. Bu ise onun için sonun başlangıcı olmuştur. Eylül'ün sonunda Şeyh Muhammed General Klugenau'ya, kendilerine baskı yapılmaması şartıyla, barış teklifinde bulunmuş fakat cevap, teslim olması ve Çarlık hâkimiyetini tanınması şeklinde olmuştur. Şeyh Muhammed bu isteği reddetmiş ancak Çarlık orduları Kuzey Kafkasya'da ilerlemeyi sürdürmüşlerdir. Onlar için son hedef Şeyh Muhammed'in bulunduğu Gimri idi. Gimri'de kuşatılan asker, kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan 3.000 kişi, dönemin üstün silah teknolojileriyle donatılmış General Velyaminov komutasındaki Çarlık ordusu ile yerli işbirlikçilerinin hedefi olmuş ve Şeyh Muhammed dâhil birçok Mürid öldürülmüştür. Şeyh Muhammed'in ölümü ve Şeyh Şamil'in kayıp olması, Gimri halkındaki direnme gücünü kırmış ve daha fazla zayıt vermenin anlamının olmayacağı fikrine düşürmüştür. Böylece 29 Ekim'de Gimri de Çarlık ordusu tarafından tamamen işgal edilmiştir (Budak, 2014, 863-864).

Bununla birlikte I. Petro zamanından beri, İran'ın kontrolündeki G. Kafkasya'da ya da Azerbaycan topraklarında yaşayan Ermeniler, Ruslarla Farslar arasında olan savaş ve hem de barış zamanında, Çarlığın lehine birçok faaliyetlerde bulunmuşlardır. Çarlık Rusya, Türkmençay mukavelesinden (10 Şubat 1828) sonra Revan Hanlığı'nın adını, Erivan Guberniyası olarak değiştirmiştir. Bu mukavelenin 15. maddesinde, isteyenleri Güney Azerbaycan'dan (İran'dan) Çarlık Rusya tarafına geçirilebileceklerini ve bunun için gerekli imkânları sağlayacaklarını da belirtmişlerdir. Bu maddeye ilişkin Çarlık yönetimi, Ermenileri, Merağa ve Urmiye illeri başta olmak üzere, İran'ın başka yerlerinden ve Osmanlı topraklarından getirip Revan ile Nahçıvan'a yerleştirmişlerdir. Anlaşmadan önce Revan'da 25 bin Ermeni varken, anlaşma sonrasında bölgede, toplamda 1 milyon 300 bin Ermeni nüfusu varlığı oluşturulmuştur. Göç ettirilen Ermeniler, Müslümanların verimli topraklarına iskân edilmiş, toprak sahibi Türkler ise Osmanlı'ya ya da Azerbaycan'ın Doğusuna sürülmüşlerdir (Yeşilot, 2008, 188-189, 191-193).

V. Şeyh Hamzat (1789-1834)

Hayatı hile ve zorbalıkla geçen, tehlikeli ancak cesur bir adam olan Hamzat, Şeyh Muhammed'in davetiyle Nakşibendi tarikatına dâhil olmuş, kâfirlere karşı Cihad'ı desteklemiş (Kutlu, 2005, 207) ve Kafkasya Müslümanlarının, Çarlığa karşı 1826'daki isyanı ile savaşına katılmıştır. Şeyh Muhammed'in ölümünden sonra, Avar uleması ile eşrafı tarafından Dağıstan ülkesinin Şeyh'i seçilen (Ocak 1833) Hamzat'ın ilk işi, Çarlık yönetimi ile uzlaşmaya çalışmak olmuştur. Çarlık generallerine, mektuplarında uzlaşmanın prensiplerini ayrıntılarıyla kaleme alan Şeyh Hamzat, genel olarak Şeriat'larına hiçbir şekilde müdahale etmeyecekleri takdirde, uzlaşmaya razı olacaklarını bildirmiştir. Şeyh Hamzat'ı yakalama kararında olan Çarlık generalleri, onun şartlarını dikkate almamış zaten samimiyetine de inanmamışlardır (Budak, 2014, 865).

Hamzat Şeyh seçildikten sonra Çarlık ordularına karşı güç toplamak amacıyla avulları ve bucakları dolaşım ikna ve nasihat yoluyla halkı Şeriat'a bağlamaya çalışmış, nasihat kâr etmeyince şiddete başvurmuştur (Kutlu, 2005, 208). Gittikçe büyüyen kuvvetinden ve Çarlık ordularına yaşattığı birçok hezimetten sonra, Çeçenlerin ünlü savaş liderleri olan Kumuk Hacı Taşo'nun Hamzat'la kuvvetlerini birleştirmesi, Çarlığın dikkatinin, büyüyen ve ilerleyen bu tehlikenin önüne geçilmesi için Kafkasya'ya yoğunlaştırmasına sebep olmuştur (Budak, 2014, 866). Şeyh Hamzat'ın Dağıstan tarihindeki en önemli icraatı, Hunzah Hanlığı'na son vermek olmuştur (15 Ağustos 1834). Bu hanlığı Şeyh Muhammed de ortadan kaldırmak istemiş fakat başaramamıştır. Ancak Şeyh Muhammed bunun için fazla çaba da göstermemiştir. O, daha çok kâfirleri ülkesinden kovmayı ve 'Dağıstan Birliği'ni sağlamayı amaçlamıştır (Kutlu, 2005, 208).

19 Eylül 1834 günü Hamzat, Cuma namazını kılmak için Dağıstan'da Hunzah Camii'ne girerken, şahsi bir husumetle, suikasta uğrayarak hayatını kaybetmiştir (Budak, 2014, 866).

Çarlık, Güney Kafkasya'ya kadar kolay bir şekilde inebilmiş ancak Kuzey Kafkasya'ya zor bir coğrafyaya sahip olduğundan, kolayca hâkimiyeti altına alamamıştır. XIX. yy'ın ortalarına doğru Çar hükümeti, Kuzey Kafkasya ile Dağıstan'ı ele geçirme kararını almış fakat bu arzularına kolayca ulaşamamışlardır. 1828'de Çarlık hâkimiyetine karşı çıkan Karaçaylılar, yenilgiye uğramışlarsa da Osetinler büyük mücadele vermişlerdir. Ancak bazı Kafkasya kavimlerinin hanları da Çarlık hâkimiyetini tanıyıp ittifak etmişlerdir. Bunlardan biri Avar Hanlığı'dır ki Şeyh Hamzat'ın gayreti sonucunda bu hanlık da ortadan kaldırılmıştır. Şeyh Hamzat'ın ölümünden sonra Çarlık Rusya'dan Mujikler ve Kozaklar Kafkasya'ya nakledilerek, Çarlık idaresinin yerleşmesi sağlanmıştır (Kurat, 1999, 331-332).

VI. İmam Şamil (1797-1871)

Gürcistan krallığı, Rusya'nın egemenliği altına alındıktan (1802) sonra, endişeli olan Kafkasya kabileleri K. Kafkasya'da bir araya gelmiş, birkaç Mürid, tek bir İslâm çatısı altında toplanmaya çalışmış, bunun öncüsü de Şeyh Şamil olmuştur (Gökay, 2004, 5).

Şeyh Hamzat'ın ölümünden hemen sonra, Kafkasya'da Müridizm harekâtının üçüncü imamı seçilen ve seçildikten sonra Avaristan'ın tamamını kontrolü altına alan Şeyh Şamil, 1836 yılına kadar Dağıstan'da kendi varlığını güçlendirmeye çalışmıştır. I. Nikola'nın 1837'de Kafkasya'yı ziyareti, Şeyh Şamil'in Çarlık Rusya'ya karşı yürüttüğü mücadelenin boyutunu değiştirmiştir. I. Nikola'nın görüşme teklifini reddeden Şamil'in, Çar'a mektupla cevabı, sabır çatlatan son münasebet olmuştur. Mektupta, Çar I. Nikola'yı tanımadığını, onun iradesinin bu sarp dağlarda sökmeyeceğini ve Kafkasyalıların da onun hâkimiyetini tanımayacağını dile getiren Şeyh Şamil, 'Tanrı'nın himayesini çarların efendiliğine feda etmeyeceğini' vurgulamıştır. 1840'larda, kendisine sorgulamaksızın itaat edilmesi şartıyla Küçük Çeçenistan'ın yönetimini kabul eden Şeyh Şamil, köy köy dolaşarak Şeriat'ı anlatmış, onun bu çağrısıyla bütün Çeçenistan, Çarlığa Rusya'ya karşı ayaklanmış ve 1842'ye gelindiğinde Çeçenistan ile Dağıstan'ın tek hâkimi kendisi olmuştur. Büyük ve disiplinli Çarlık ordularına karşı iptidai askeri yöntemlerle karşı koyan, çoğu zaman bozguna uğratan, Çarlığın Kafkasya'da inşa ettiği kaleleri tahrip ve fetih eden Şeyh Şamil, Çarlığının ordusundaki birçok generalin Çar tarafından değiştirilmesine sebep olmuştur (Budak, 2014, 867-871).

Gazavat'a davet ettiği halklara, hareket noktalarının Kur'an olması gerektiğini söyleyen Şeyh Şamil, güçlü özgürlükçü mesajlar vermiştir. Kafkas halkları içinde sosyal tabakalaşma istemeyen Şamil, bu düşüncenin çıkarlarına uygun düşmediğini gören toprak sahiplerine, hanlara ve Çarlığa karşı savaşmış, topladığı ganimetin bir kısmını fakirlere dağıtmış, diğer kısmını da oluşturmak istediği devletin hazinesine eklemiştir. Ruslarla temasları sebebiyle maddi imkânları iyi olan Kabardey ve Ossetin gibi bazı kavimler, Müridizm'i kabul etmedikleri ve bu fikriyata karşı çıktıkları için Şeyh Şamil ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır (Temizkan, 2009, 184-187).

Şeyh Şamil 1853'te Osmanlı Sultanı Abdülmecit'le temas kurmuş, durumlarının hiç de iç açıcı olmadığını bildirmiştir. Durum böyle olduğu takdirde bile Şeyh Şamil, Kafkasya'da ve özellikle Dağıstan'da

Çarlık askerî yığınağını defalarca sekteye uğratmıştır. Çarlık Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açma ihtimaline karşı, Osmanlı hükümeti, Şeyh Şamil'in özellikle Kafkasya'nın Güney'inde güçlü olması için askerî teçhizat yardımında bulunmuştur. Nitekim 4 Ekim 1853'te Kırım Savaşı resmen başlamış, Osmanlı'nın Kafkasya'ya odaklanması icap etmiştir. Sultan Abdülmecit, Şeyh Şamil'e gönderdiği 9 Ekim 1853 tarihli bir fermanında, onu, Çarlığa karşı Cihad'a çağırmıştır. Şeyh Şamil cevabında, karşılıklı olarak Tiflis üzerine bir askerî harekâta girilirse, Çarlık ordularının Kafkasya'dan çıkarılabileceğini bildirmişse de onun bu stratejik teklifi, Babiâli tarafından kabul görmemiştir (Budak, 2014, 876-877).

Bati'sında vuku bulan toprak kaybıyla bağlantılı olarak iç otoritesinin sarsılması neticesinde Osmanlı devleti, Kafkasya ile daha az ilgilenmiş, o bölgedeki Müslümanlara olan tecavüzlere lakayt kalmıştır. Ancak İmam Mansur önderliğinde başlayan Müslümanların toplanması ve Gazavat, Osmanlı'nın özel bir Kafkasya birliği kurulacağı gibi beyhude korkuya da kapılmasına yol açmıştır. Babiâli tarafından Kafkasya'ya tayin edilen beceriksiz ve nefesine düşkün valiler ise o dönemin Osmanlı hükümetinin Kafkasya bölgesine ve halklarına karşı yaklaşımının bir göstergesidir! Kafkasya savaşlarında özellikle Dağıstanlı kadınlar, erkeklerle birlikte ve kendi başlarına Çarlık ordularına karşı mücadele etmiş, yenildiklerinde ise iffet ve şereflerini korumak adına ele geçmektense uçurumdan yuvarlanarak ya da nehre atılarak ağır yaralanıp şehide olmayı tercih etmişlerdir (Özden, 2014, 42). 19 Ağustos 1859 itibariyle daha önce Şeyh Şamil'in kontrolünde olan bütün bölgeler Çarlık ordularına boyun eğmiş, Şamil ailesi ve 400 müridiyle birlikte Dağıstan'ın Gunib ilçesine yerleşmiştir. Sonunda Çarlık orduları buraya da ulaşmış, Şeyh Şamil, yanındakilerinin zarar göreceği kaygısıyla 6 Eylül 1859 günü teslim olmuş ve Çarlık Rusya'ya gönderilerek Kaluga'da tutulmuştur. 1870'te Şeyh Şamil'in hacca gitmesine izin verilmiş, 1871'de Medine'de hayatını kaybetmiştir (Budak, 2014, 879).

VII. Değerlendirme

Bati'nın Hıristiyan kurumlarının telkiniyle Ruslara süni bir devlet teşekkül ettirilmiş, askeriyesi de yine aynı Batı tarafından tertip edilmiştir. Çünkü Batı, Türklere karşı Rusları destekleyerek, Osmanlı'yı yok edip, İslam dünyasının dönemin en kuvvetli savunucusunu ortadan kaldırmış olacaktı (Özden, 2013, 43-44).

Müridizm hareketlerinin 1859'da bastırılmasıyla Kafkasya kabileleri Çar'a bağlılıklarını bildirmişlerdir. Fakat bu bildiri Çarlık Rusya tarafından verilen resmi sözlerin tutulmasını sağlamaya yetmemiştir. Mülklerine el konulan Kafkasyalılar geçimlerini sağlayamamış ve çeteciliğe başlamışlardır ki bu sadece para için yapılan bir çetecilik değil, aynı zamanda yerel bir direniş biçimidir. 1859 yenilgisi ve Kafkasların büyük göçlerinden (1864) sonra, Çeçen-Dağıstan direnişi tam olarak kırılmamış, 1871'de, 1919-1926 ve 1929-1936 yılları arasında ayaklanmalar ve direnişler olmuştur. Direnişler dağınık biçimde sürse de, 1917 Ekim Devrimi hem Rus ve hem de Kafkasya halklarını derinden etkileyen hadise olmuştur. 1944'te Çeçen-İnguş halklarının topyekûn Stalin tarafından Orta Asya'ya göç ettirilmesi bile, bu direnişi ortadan kaldırmaya yetmemiştir (Erkilet, 2015, 52-55). Şeyh Şamil'in Kafkasya'da reformları sırasında, Çarlık Rusya'nın genelinde de büyük reformlar uygulanmaktaydı. Şamil'in reformlarının başarısının nedeni, Kafkasya Müslümanlarının Çarlık reformundan etkilenmemiş olmalarıydı. Fakat 1917 sonrasında Rus ordusuna karşı Kafkasya direnişçilerinin kuvvet kaybetmesiyle çoğu dağlı, Rusya'nın daha iyi bir işleve sahip olacağı inancına kapılmıştır (Degoev, 2004, 30-31).

Ruslara göre Kafkasyalılardaki vatan sevgisi, medeni dünyaya ait değerlerle alakalı değildi ve tamamen içgüdüsel. Bu nedenle Rusya, 1850'lerden itibaren Kafkasya ve fethedilen diğer bölgelerde, 'ehlileştirilemeyen vahşilikleri ve 'tarihin dışında kalmış Doğu halklarını 'modernleştirme', 'uygarlaştırma' misyonunu üstlenmiştir. Rus akademisyen ve askerler tarafından sürdürülmüş olan araştırmalara ve derlenen bilgilere göre, itaat ettirilemeyen Dağıstanlılar ile Çeçenler, 'medeniyete bütün diğer dağlı kavimlerden daha uzak ve barbarlığa daha yakın' olan topluluklardı. (Erkilet, 2015, 39-43).

VIII. Sonuç

Şeyhler yıllarca herhangi bir Şeyh seçimi olmadan hayatlarının sonuna kadar, vahşi ve dizginsiz bir insan kitlesini yani Kafkasyalıları, yine Kafkasyalı Şeyhlerce yorumlanmış, içinde müstebitlik barındıran 'Müridizm' anlayışı ile idare etmişlerdir. Müridizm'in Kafkasya'da rağbet görmesinin ve taraftar toplamasının sebebi, bu anlayışın kâfirin boyunduruğundan kurtulmak için öldürmeye izin vermesi ve bunu fetvalarla onaylamasıdır. Böylece, özgürlüklerine düşkün olan Kafkasyalı müritlerin zalimlere olan nefreti tatmin oluyordu. Bu anlayışın kurallarının katılığı, aldatma, yalan söyleme, ihanet etme, soygun ve yağmalama gibi suçlara verdiği acımasız cezalar (ki bu suçlar Kafkasya'da olağan hallerdi), Şeyhlerin Müslümanlar üzerinde uzun müddet hükümlerlik sürmesini sağlamıştır. Fakat korku ile yönetmenin ömrü, Kafkasya'da da son bulmuştur. Kafkasya'da Müridizm'e son ve en büyük darbe Şeyh Şamil döneminde vurulmuş ve bu dönemin sonunda, bu anlayış tamamen güçsüz düşmüştür. Bu sebeple ve aynı zamanda

Şeyh Şamil'in uygulamaları, diğer Şeyhlerin uygulamalarının devamı olduğu için Şamil'in döneminden örnekler vererek çalışmamızı sonlandırdık.

Son Şeyh olan Şeyh Şamil, savaşın vuku bulduğu yerlerde Çarlık ordularına teslim olanların (ve olmak zorunda kalanların) ailelerine saldırarak, erkeklerini öldürerek, kadın ve çocuklarını esir alarak, hayvanlarına ve mülklerine el koyarak cezalandırmıştır. Köyün zengin olanlarının vefatı sonrasında mirasçılarının olup olmadığına bakmaksızın onların mal varlığını, kuracağı devletin hazinesine nakletmiştir. İnsanlar hırsızlık gibi Kafkasya'da olağan bir suçtan yakalanıldığı takdirde, Şeyh Şamil tarafından vatanından edilerek sürgüne gönderilmiş veya dışlanmış. Şeyh Şamil'in bu eylemleri, Kur'an ve Şeriat'la çeliştiği düşüncesiyle birçok Kafkasyalı Mürid'in Gazavat'a inanmamasına, saf değiştirmesine veya bir diğer deyişle ihanet etmesine yol açmıştır. Bunun en büyük örneği, Şamil'e ihanet ederek Çarlık tarafına geçen Hacımurat al-Hunzak'dır. Şeyh Şamil'in, insanları kendi takdir ve kararına göre cezalandırması, onun da dağ nüfusu arasındaki nüfuzunu azaltmış, kaba ve kırıncı olan bu tavırı, kurduğu ordulara da menfi tesir etmiştir. Ağır vergiler, dağlıların Ruslarla olan karlı ticaretlerinin önüne geçilmesi, eli silah tutan herkesin orduda görevlendirilmesinden dolayı çalışacak işçilerin olmayışı, türlü krizleri tetikleyen faktörler olarak Şeyh Şamil'in Kafkasya'daki ağırlığını kırmıştır. Bütün bunlara rağmen dağlıların büyük çoğunluğu, Ruslara teslim olmaksızın Şeyh Şamil'i başlarında görmek istemiş, onunla omuz omuza düşmana karşı çarpışmayı seçmişlerdir. Şeyh Şamil'in teslim olmasından sonra, Müridizm'in, Kafkasya Müslümanları'nın üzerindeki etkisinin azalmasının sebebi, işte topluluklar arasında hoşnutsuzluğa yol açan bu politikaların uygulanması olmuştur. Ki, Şeyh Şamil'in teslim olmasının hemen ardından, Kafkasya'nın Batı tarafında yaşayan, Müridizm taraftarlarının yarısı, Çar'a itaat ettiklerini hemen ilan etmişlerdir.

Kafkasya'da toplu düzen, töre ve adetlere göre sağlanmaktaydı. Neticede Müridizm, Kafkasyalı eski kabilelerin, eski yaşam tarzlarını terk etmelerini ve ciddi birer Müslüman olmalarını sağlamıştır. Fakat Kafkasya'da Müridizm harekâtının zayıflamasının ve sönmesinin esas sebebi, her Şeyh tarafından farklı yorumlanan ve uygulanan yine Müridizm olmuştur. Çünkü yukarıda da değindiğimiz gibi Şeyhlerin uygulamaları Müridlerin, 'bu uygulamalar Şeriat kanunlarıyla uyumuyor' şeklinde düşünmesine ve birçoğunun bu ideolojiden ayrılarak saf değiştirmesine sebep olmuştur. Zaten Müridizm hareketi üyelerinin birçoğu, ekonomik beklenti ve intikam gibi duygular içindeydiler. Başka bir deyişle Çarlık ordularının sıklıkla Kafkasya'da başarısızlığa uğradığı dönemlerde, Kafkasya Müslümanlarının Müridizm'e olan rağbeti artmış, Rusların galibiyeti arttıkça bu rağbetin düzeyi azalmıştır. 1859'dan itibaren Çarlık Rusya'ya bağlılığını ilan eden ve Çarlık ordularına teslim olan Kafkasyalıların mülklerine, bu sefer de Çarlık el koymaya başlamıştır.

Yukarıda temas ettiğimiz faktörlere ek olarak iptidai yöntemlerle savaşan Şeyh Şamil'in, son savaş hamlelerinde hem askerlerinin, hem stratejik yüksek bölgelerin ve hem de savaş araçlarının çok az sayılara düşmesi, buna mukabil Çarlık askeri birliklerinin bölgede artışı, dağlarda savaşamayan Rusların artık deneyim kazanmış olması ve yeni savaş araçları ve savaş stratejilerini kullanması, Kafkasya'nın Ruslar tarafından ele geçirilmesinde önemli etkenler olmuştur. Ruslar ise Müridizm'in Kafkasya'dan daha uzağa yayılmasına izin vermemeyerek, tüm insanlığa büyük bir hizmet ettiklerini varsaymaktadırlar.

KAYNAKÇA

- Alizade, Orhan (2010). 18. Yy'ın İlk Yarısında Rusya'nın Kafkasya'da İşgalcilik Politikaları. *Akademik Bakış*, Cilt. 4, Sayı 7, ss.105-114.
- Budak, Mustafa (2002). Rusya'nın Kafkasya'da Yayılma Siyaseti. *Türkler*, Cilt 18, ss. 843-891.
- Degoev, Vladimir (2004). The Diplomacy Of The Caucasus War As A History Lesson. *Russian Social Science Review*, 45, no.3, pp.28-36.
- Erkilet, Alev (2015). *Ele Geçirilemeyen Toprak Kuzey Kafkasya*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Gökay, Bülent (2004). Russia and Chechnia: A Long History of Conflict, Resistance and Oppression. *Alternatives*, Volume 3, Number: 2 & 3, ss. 1-18.
- Güne-Yadcy, Zübeyde (2003). A Chechen national hero of the Caucasus in the 18th century: Sheikh Mansur. *Central Asian Survey*, 22 (1), pp. 103-115.
- Guluyev, Telman (2010). *Rusya'nın Azerbaycan Siyaseti 1801-1913*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kurat, Akdes Nimet (1999). *Rusya Tarihi/Başlangıcından 1917'ye Kadar*. 4. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kutlu, Tarık Cemal (2005). *Çeçen Direniş Tarihi*. I. Basım. İstanbul: Anka Yayınları.
- Özden, Hilmi (2013). Şeyh Şamil ve Hacı Murat Üzerine. *Bizim Ahıska*, Sayı.33, ss. 40-45.
- Temizkan, Abdullah (2009). Kuzey Kafkasya Müridizmi, Müridizmin Yayılma Stratejisi ve Feodal Beylerle İlişkileri. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt. IX, Sayı. 2, ss. 165-190.
- Temizkan, Abdullah (2010). Kuzey Kafkasya'da Müridizmin Kurumsallaşması ve Gazavat. *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı.25, ss.77-92.
- Şerafettin, Turan (1951). 1829 Edirne Antlaşması. *DTCFD*, IX / 1-2, ss.111-151.
- Yalçinkaya, Alaeddin (2008). *Kafkasya'da Siyasi Gelişmeler, Etnik Düğünden Küresel Kördüğümüne*. I. Baskı, Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Yeşilot, Okan (2008). Türkmençay Antlaşması ve Sonuçları. *TAED*, Cilt. 14, Sayı. 36, ss.187-199.
- Yüksel, Ahmet (2012). Osmanlı İstihbarat Ağı ve İmam Mansur. *OTAM Dergisi*, Sayı:32, ss.171-200.
- Blaramberg, Иоганн (2010). *Историческое, Топографическое, Этнографическое и Военное Описание Кавказа*. Москва: Издательство Надиришин.
- Дегоев, Владимир (2013). *Непопозитимая Чечня: Шейх-Мансур и его время (XVIII век)*. Москва: Модест Колеров.
- Параманов, С. Н. & Пешетиленко, П. А. & Н. В. Маркелов (2010). *Покоренный Кавказ*. Пятигорск: Издательство Снег.
- Смирнов, Н. А. (1938). *Политика России на Кавказе в XVI - XIX веках*. Москва: Издательство С-Э Литературы.
- Сотавов, Н.А. (1991). *Северный Кавказ в Русско-Иранских и Русско-Турецких, Отношениях в XVIII В.*. Москва: Наука.